

1933

УКРАЇНА
ГЕНОЦИД ГОЛОДОМ

1932

На обкладинці: скульптура «Гірка пам'ять дитинства»
в Національному музеї «Меморіал жертв Голодомору» у Києві.
Скульптори – Микола Обезюк та Петро Дроздовський.

УКРАЇНА 1932 – 1933 ГЕНОЦИД ГОЛОДОМ

Український інститут національної пам'яті

Національний музей «Меморіал жертв Голодомору»

Міністерство закордонних справ України

Міністерство інформаційної політики України

Використано матеріали:

Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г.С. Пшеничного
Державного галузевого архіву Служби безпеки України
Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара»
Національного художнього музею України
Інституту історії України Національної академії наук України
Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.Птухи НАН України
Фотографії, надані В. Удовиченком та С. Липовецьким

ISBN

ГОЛОДОМОР: ПОЯСНИТИ ТА ЗАПОБІГТИ

Слово «Голодомор» означає масове вбивство голодом, від якого не було порятунку. Цим словом українці називають Національну Катастрофу 1932 – 1933 рр.

Ми вважаємо, що унікальну історію Голодомору мають знати не тільки в Україні, але й в усьому світі. Ми пояснюємо, чому Голодомор є геноцидом та просимо світове співтовариство визнати його таким.

Ми виходимо з того, що Голодомор є однією із найважливіших подій не тільки української, а й світової історії XX ст., без розуміння якої годі зрозуміти природу тоталітаризму та злочини, здійснені і радянським, і нацистським режимами.

Ми вважаємо, що розповідати цю історію важливо, адже навіть зараз немає впевненості, що новітній Голодомор не повториться. Навпаки, ознаки геноцидів бачимо дедалі частіше у сучасному світі. Свідки злочину та історія Голодомору вчать нас, як уникнути подібних злочинів та протистояти тим, хто їх планує й організовує.

Ніколи не буде зайвим звернутися до уроків минулого, щоб побачити симптоми зла в майбутньому. Воно може мати різні прояви, але його природа завжди одна: призвідники геноциду розколюють суспільства, сіють ворожнечу засобами пропаганди, забирають права, масово карають жертв на смерть, а потім вдають, що нічого страшного не сталося та брешуть усьому світові. Вони прагнуть підкорити волю жертв, повністю «змінити» їхню природу та ментальність шляхом повного або часткового фізичного й морального знищення. В основі геноциду завжди лежить ненависть та презирство.

Саме тому ці злочини залишають глибокі рани не лише на тілі народу, який їх пережив, а й усього людства. Щоб загоїти їх та протистояти новітнім сталіністам та гітлерам, треба називати речі своїми іменами, говорити про них на повен голос.

УКРАЇНА – САМОБУТНЯ

Україна – друга за величиною країна Європи. На середину XIX ст. українські етнічні землі становили біля 700 тис. км² із населенням понад 30 млн. осіб. Природа України багата на чорноземи і корисні копалини, м'який помірний клімат дозволяє вирощувати як зерно, так і виноградну лозу. Здавна мандрівники називали Україну «землею, що тече молоком та медом».

У XX ст. Україна увійшла, не маючи власної держави, а її землі були розділені поміж Російською та Австро-Угорською імперіями. До підконтрольних Росії земель увійшло 80% української етнічної території з населенням понад 22 млн українців. Як і решта недержавних націй у Центрально-Східній Європі, українці на 90 % склалися із селян. Вони прагнули економічної самостійності та вважали землю найбільшою цінністю. Село залишалося осередком традиційної української культури та духовності, тут зберігалася українська мова, давні традиції та свята.

Експорт української пшениці наприкінці XIX – початку XX ст. відіграв важливу роль в економіці Російської імперії. У цей період Україна вважалася житницею Європи.

Українська листівка 1917 р.

Учасники українських наукових курсів, що тривали у Львові з 23 червня до 22 липня 1904 р. На фото в центрі – провідні українські діячі: Хведір Вовк, Михайло Грушевський та Іван Франко

Українські селяни початку XX століття (фото із колекції Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара»)

Українська маніфестація в м. Києві, весна 1917 р.

Альбом давніх листівок
Село на Запоріжжі,
початок XX ст.

Учасники з'їзду Вільного козацтва у м. Чигирин,
16–17 жовтня 1917 р.

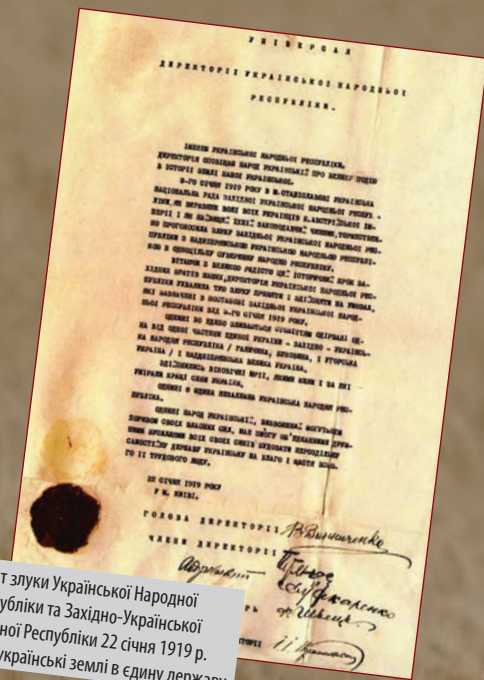
Банкнота Української Народної Республіки номіналом 100 гривень

Михайло Грушевський, видатний історик, голова Української Центральної Ради

Рота (сотня) однієї із найпрославленіших військових частин Армії УНР - Січових Стрільців. Київ, 1918 р.

Акт злуки Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки 22 січня 1919 р. об'єднав українські землі в єдину державу

Полковник армії УНР Федір Артеменко, повстанський отаман «Орлик», який очолював повстанців на Київщині. 22 січня 1922 р. був поранений і захоплений більшовиками, а через місяць, 26 лютого, страчений

Упродовж XIX ст. українці, як і інші народи Європи, пройшли свій шлях націєтворення. На зорі XX ст. була сформульована політична вимога, яка стала основоположною для українського руху протягом XX ст. – утворення незалежної української держави.

Падіння Російської імперії дало українському руху такий шанс. У 1917 р. вибухнула Українська революція. В усіх регіонах українці почали створювати власні органи влади та громадські інституції. Були сформовані національний представницький орган – Українська Центральна Рада, та її уряд – Генеральний Секретаріат. У листопаді 1917 р. була проголошена Українська Народна Республіка (УНР), а у січні 1918 р. вона оголосила свою незалежність.

За час Української революції Україна мала кілька моделей національної державності: демократичну (Українська Народна Республіка), консервативну (Українська держава гетьмана Павла Скоропадського) та ліберально-демократичну (Західноукраїнська Народна Республіка).

На жаль, Україна не витримала військового протистояння із більшовиками. Проте, незважаючи на поразку революції, українці довели здатність і спроможність національного державотворення. А питання української державності стало важливим фактором східноєвропейської політики XX ст.

СТАНОВЛЕННЯ КОМУНІСТИЧНОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ І УКРАЇНА

У листопаді 1917 р. владу в Росії захопили більшовики на чолі з Леніним, запровадивши «диктатуру пролетаріату» та «червоний терор». А за місяць вони оголосили Україні війну. Чотири рази протягом 1918-20 рр. вони, маючи військову перевагу, захоплювали Київ. До кінця 1920 р. війська більшовицької Росії остаточно окупували більшу частину території України.

До середини 1920-х років спротив комуністичному режиму чинили десятки і сотні українських селянсько-повстанських та партизанських загонів. На 1921 р. до цих загонів входило понад 100 тисяч осіб. Щоб утримати владу в Україні, більшовики були змушені створити квазідержаву – Українську соціалістичну радянську республіку (УСРР) зі столицею у Харкові.

У 1919 р. в захопленій Україні більшовики почали запроваджувати політику «воєнного комунізму». Вона передбачала націоналізацію промисловості, згортання товарно-грошових відносин, заміну їх державним регулюванням, продовольчу диктатуру, трудову мобілізацію. Своєї мети більшовики досягали методами терору.

Саме політика «воєнного комунізму» та посуха стали головною причиною голоду 1921-23 рр., який охопив Україну та південну Росію.

У 1921-23 рр. для придушення опору в Україні більшовики вперше застосували терор голодом, позбавивши населення засобів виживання.

На початку 1920-х років більшовицька влада опинилася перед загрозою цілковитого паралічу еконо-

Наказ № 14 про захоплення влади у Києві командуючого більшовицькими загонами Михайла Муравйова, 28 січня 1918 р. У наказі наголошується: «Цю владу ми несемо з далекої півночі на вістрях своїх багнетів і там, де її встановлюємо, всіляко підтримуємо силою цих багнетів і моральним авторитетом революційної соціалістичної армії»

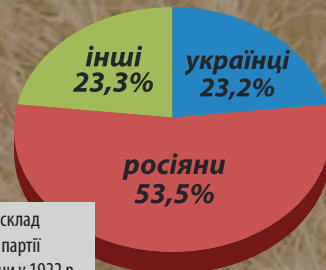
Комуністичні найманці - солдати китайського «інтернаціонального» батальйону Червоної армії, 1918 р.

Жертви червоного терору. Херсон, 1919 р.

Військова частина 1-ї Кінної армії по боротьбі з «бандитизмом» в Катеринославській губернії, 1920 р. Наприкінці 1920-го – на початку 1921-го років п'ять більшовицьких армій на території окупованої України налічували 1 млн. 200 тис. осіб. Національний склад цих військ був такий: 85% — великороси, 9% — українці, 6% — поляки, білоруси, євреї, німці тощо

Національний склад Комуністичної партії (більшовиків) України у 1922 р.

міки та широкомасштабної війни із селянством. Тому Ленін і більшовики змушені були відмовитися від курсу на негайну побудову комунізму і перейти до «нової економічної політики» (НЕПу) із товарно-грошовими відносинами. Утім, цей крок розглядався ними лише як тактичний відступ від побудови комунізму.

Одночасно розпочалася українізація – офіційна політика радянської влади із залучення українців до державного апарату, запровадження української мови в державних установах і навчальних закладах. Українізація сприяла швидкому відродженню та розквіту української культури.

Українці переважно позитивно сприйняли НЕП та українізацію. Утім, ціна за ці компроміси виявилася великою – відбулося становлення і зміцнення тоталі-

тарної комуністичної системи. Сталін до кінця 1920-х років сконцентрував у своїх руках абсолютну, нічим і ніким необмежену владу та ресурси. Навіть формальна багатопартійність була ліквідована, а комуністична партія остаточно злилася із державою.

УСРР не мала жодного реального суверенітету, а українські комуністи підлягали суворій партійній дисципліні.

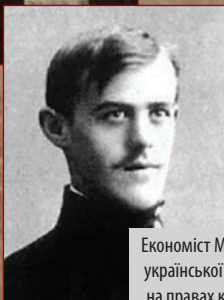
Водночас українська інтелігенція апіорі трактувалася комуністичною владою як вороже налаштована. Її найвідоміші представники перебували під постійним негласним наглядом спецслужб. Але найбільше тривожили партійне керівництво антивладні настрої в українському селі, адже у 1920-х років селянство становило 85% мешканців УСРР.

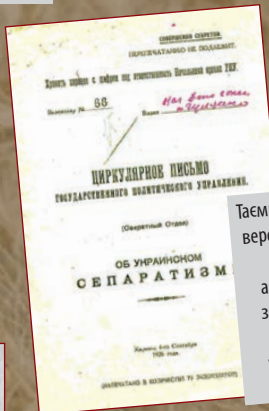
Олександр Шумський, з вересня 1924 р. нарком освіти УСРР, активно проводив політику українізації. Проте уже у лютому 1927 р. був звинувачений у «націоналістичному ухилі» та усунутий із посади

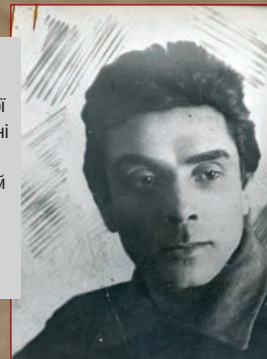
Українські селяни, 1920-і роки (фото із колекції Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара»)

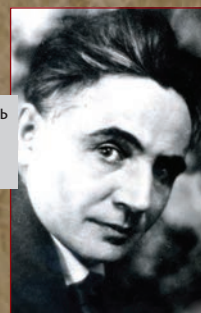
Лесь Курбас, визначний режисер, засновник театру «Березіль». Як і більшість інших діячів української культури, був убитий тоталітарним режимом: арештований у 1933 р., розстріляний у 1937 р.

Таємний циркуляр ГПУ «Про український сепаратизм», вересень 1926 р. Циркуляр розпочинається словами: «Тактика «культурної боротьби» українських антирадянських елементів з радянською владою за останній період часу все яскравіше і яскравіше вимальовується у вигляді розвитку серед української громадськості націоналістичних ідей сепаратистського характеру»

Микола Хвильовий (Фітільов), поет, прозаїк, публіцист. Один з основоположників пореволюційної української прози. У другій половині 1920-их років сформулював гасло «Геть від Москви» як визначальний напрям розвитку української культури. 13 травня 1933 р. на знак протесту проти репресій і Голодомору наклав на себе руки

Економіст Михайло Волобуєв, у 1928 році опублікував в журналі «Більшовик України» статтю «До проблеми української економіки», де довів, що царська Росія була колоніальною імперією, в якій Україна перебувала на правах колонії «Європейського типу». Волобуєв вимагав розглядати Україну як «історично оформлений народногосподарський організм», що має власний шлях економічного розвитку

«ВЕЛИКИЙ ПЕРЕЛОМ»

Наприкінці 1920-х років комуністи на чолі з Йосифом Сталіним, зміцнивши свою владу, відмовляються від НЕПу. Розпочинається прискорена індустріалізація з метою створення потужної військової сили для примусового поширення комунізму у світі.

Наслідком змін в економіці стало, з одного боку, створення важкої промисловості та стрімке нарощування військової сили, а з іншого – падіння продуктивності праці, втрата зацікавленості в її результатах.

Влада вдається до нещадної експлуатації підконтрольного населення, у першу чергу селянства, щоб забезпечити ресурс для індустріалізації й модернізації армії. Посилюється диспропорція цін на сільськогосподарську і промислову продукцію (так звані «ножиці цін»), збільшуються податки.

Наприкінці 1927 р. режим ухвалює рішення про колективізацію сільського господарства. У січні 1928 р. запроваджуються насильницькі хлібозаготівлі, що означало повернення до методів «воєнного комунізму».

Одночасно розпочинається знищення «заможних» господарств, які режим обізвав куркульськими. Розкуркулювали високими поборами, відбирали землю, депортували. До 1931 р. в Україні було ліквідовано понад 352 тис. «розкуркулених» господарств. Загалом близько 1,5 млн осіб були пограбовані комуністичним режимом.

Посилюється тиск на духовенство та інтелектуалів, у яких влада вбачає загрозу існуванню комуністичному тоталітарному режимові. Антирелігійний наступ був складовою заходів з руйнації традиційного селянського укладу і формування т.зв. радянської людини.

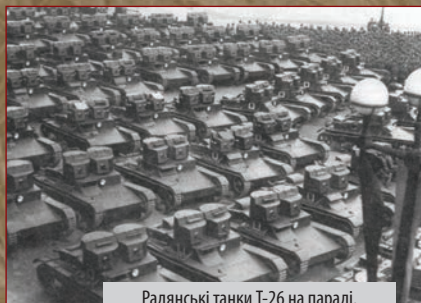
Наприкінці 1920-х років репресивні органи комуністичного режиму розпочинають фабрикувати кримінальні справи проти культурної, мистецької, наукової та технічної інтелігенції. У 1928 р. пройшов відкритий показовий процес під назвою «Шахтинська справа» проти інженерно-технічних фахівців на Донбасі.

Тоді ж розпочалися процеси проти української інтелектуальної еліти, символом яких стала сфабрикована справа «Спілки визволення України» («СВУ», 1929–30 рр.). На лаві підсудних опинилися академіки, професори, студенти, учителі, священники, письменники.

У 1931 р. було сфабриковано справу «Українсько-го національного центру», до якої притягнули і видатного історика, академіка Михайла Грушевського. Усього під час процесу СВУ та після нього в Україні було піддано репресіям понад 30 тис. українських громадян.

Трактор на полі колгоспу «12 років Жовтня». Донецька обл. 30-ті роки ХХ ст.

Радянські танки Т-26 на параді. Ленінград, листопад 1933 р. Лише у 1932 р. Червона Армія отримала 911 таких танків

Порівняння падіння поголів'я худоби в УСРР на фоні зростання виробництва танків і танкеток в СРСР у 1929-33 рр. Дані подано за: Марочко В. Державний хлібозаготівельний план: смертний вирок селянам // Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки. – Київ: Наукова думка, 2003. – С. 454-455; История Второй мировой войны. Т. 1. – Москва, 1973. – С. 214

